

Harminckét lap, amely megrengette a világot

Százéves a hozzáadottérték-adó rendszere

Szerkesztette:

Kenyeres Sándor • Kovács Tamás • Vágyi Ferenc Róbert • Varga József

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

Harminckét lap, amely megrengette a világot

Százéves a hozzáadottérték-adó rendszere

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

Sopron, 2019

Szerkesztők:

Kenyeres Sándor, Kovács Tamás, Vágyi Ferenc Róbert, Varga József

Szakmai lektorok:

Bíró Zoltán: 1., 2., 9. fejezet
Szilovics Csaba: 10., 11., 12. fejezet
Kenyeres Sándor: 4., 5., 6., 8. fejezet
Vágyi Ferenc Róbert: 7., 13. fejezet

Szerzők:

Baksa Anikó	Kovács Ferenc
Darák Péter	Molnár Gábor Miklós
Domokos László	Siemens, Carl Friedrich von
Gilányi Zsolt	Szappanos Júlia
Hajnal Péter	Vágyi Ferenc Róbert
Jancsa-Pék Judit	Varga József
Kenyeres Sándor	Vira Sándor
Király László György	

Nyelvi lektor: Tompáné Székely Zsófia

Technikai szerkesztő: Horváthné Józsa Ágnes

A könyv a Soproni Egyetem és a Magyar Nemzeti Bank közötti együttműködés keretében, a Magyar Nemzeti Bank támogatásával készült.

Kiadja: Soproni Egyetem Kiadó
9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.

Felelős kiadó: Dr. Alpár Tibor László kutatási és külügyi rektorhelyettes

© Soproni Egyetem Kiadó

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-963-334-337-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-334-338-8 (elektronikus)
DOI 10.35511/978-963-334-338-8

Minden jog fenntartva.

Az esetlegesen előforduló nyomdai hibákért felelősséget nem vállalunk!

Harminckét lap, amely megrengette a világot

Tartalomjegyzék

Előszó	9
I. rész A forgalmi adók szerkezete	13
1. Az útvámtól a hozzáadottérték-adóig (Kenyeres Sándor)	15
1.1. Mozzanatok az adózás történetéből	15
1.2. Bevezetés	19
1.3. Az adózásról általában	19
1.3.1. Az adózás, mint társadalmi jelenség	19
1.3.2. Az adózás jogi megközelítése	20
1.4. Az adózás folyamata	24
1.4.1. Az adó megfizetése	24
1.4.2. Az adó begyűjtése	25
1.4.3. Az adóteher-viselés és az adóáthárítás	27
1.4.4. Az adók osztályozása	28
1.5. Forgalmi adók	30
1.5.1. A forgalmi adók csoportosítása	30
1.5.2. Forgalmi adók az adójogfennhatóságok között	31
1.5.3. A közvetett adók	32
1.6. A forgalmi adók összehasonlítása	33
1.6.1. Az egyfázisú forgalmi adó	33
1.6.2. Többfázisú forgalmi adó	33
1.6.3. Az összfázisú forgalmi adó	33
1.6.4. A hozzáadottérték-adózás	35
1.6.5. A halmozódás nélküli összfázisú forgalmi adó	39
1.7. A hozzáadottérték-adózás történetéből	41
1.7.1. A hozzáadottérték-adózás előzményei	41
1.7.2. A hozzáadottérték-adózás bevezetése	42
1.8. Összegzés	44
1.9. Irodalomjegyzék	45
2. Az áfa módszertana, jellemzői, logikája, felépítése (Vágyi Ferenc Róbert) ..	47
2.1. A forgalmi adók rendszere	47
2.2. Az áfatörvény hatálya	51
2.2.1. Területi hatály	51
2.2.2. Személyi hatály	51
2.2.3. Tárgyi hatály	52
2.3. A teljesítés helye	54
2.3.1. Termékértékesítés	55
2.3.2. Szolgáltatásnyújtás	55
2.3.3. Közösségen belüli beszerzések	56
2.3.4. Termék importjának teljesítési helye	56
2.4. Adófizetési kötelezettség, adó megállapítása	57

2.5.	Az adó alapja	58
2.6.	Az adó mértéke	60
2.7.	Adómentesség	60
2.7.1.	Tevékenység közérdekű jellegére tekintettel adómentes.	62
2.7.2.	Tevékenység egyéb sajátos jellegére tekintettel adómentes	62
2.7.3.	Adókötelessé tétel	63
2.7.4.	Közösségen belüli értékesítés, beszerzés.	63
2.7.5.	Termék importja	64
2.7.6.	Termékexport.	64
2.7.7.	Nemzetközi közlekedés.	65
2.8.	Az adó levonási jog tartalma	65
2.8.1.	Adólevonási jog keletkezése.	65
2.8.2.	Az adó megosztása	66
2.8.3.	Levonási jog korlátozása	66
2.8.4.	Az adólevonási jog gyakorlásának feltételei.	67
2.8.5.	Különös szabályok	67
2.9.	Az adófizetésre kötelezett.	68
2.10.	Az adó megállapítása	68
2.11.	Számlázási szabályok	69
2.12.	Összefoglalás	69
2.13.	Irodalomjegyzék	71

II. rész A hozzáadottérték-adó történetéről. 73

3. A megnevesített forgalmi adó (Veredelte Umsatzsteuer) (Carl Friedrich von Siemens). 75

4. Amerikai áfa kísérletek – társasági adó kiváltása forgalmi adóval (Kovács Ferenc). 99	
4.1. VAT versus GST	99
4.2. A VAT kialakulása.	101
4.2.1. A kezdetek	101
4.2.2. USA-beli elképzelés egy új típusú adóról	101
4.2.3. A Francia modell	102
4.3. A Michigani „Single Business Tax”	103
4.3.1. Az SBT története	103
4.3.2. Az SBT általános szabályai	104
4.3.3. Az SBT alapjának meghatározása	104
4.3.4. SBT kedvezmények, mentességek	106
4.3.5. Főbb változások az SBT-ben.	107
4.3.6. Néhány statisztikai adat az SBT-ről.	108
4.3.7. Néhány záró gondolat	109
4.4. Irodalomjegyzék	110

5. A franciaországi általános forgalmi adó születésének körülményei (Gilányi Zsolt)	111
5.1. A francia forgalmi adórendszer az áfa bevezetését megelőző években	115
5.2. Az áfa bevezetését megelőző években érvényben lévő francia forgalmi adórendszer pozitívumai.	119
5.3. Az áfa bevezetését megelőző években érvényben lévő francia forgalmi adórendszer negatívumai	120
5.4. Az általános forgalmi adó terve, várt hatások.	125
5.5. Összegzés	127
5.6. Irodalomjegyzék	128
6. Az általános forgalmi adó magyarországi története egy sajátos szemszögből (Vira Sándor)	129
6.1. A kezdetek (1988-1992)	129
6.2. Irány a teljes jogharmonizáció az EU-s forgalmi adó szabályokkal (1993-2004).	135
6.3. Bent az Európai Unióban	142
6.4. Napjaink (2008-2018).	145
6.5. Irodalomjegyzék	146
III. rész A hozzáadottérték-adó és a pénzügypolitika	149
7. Az Állami Számvevőszék ellenőrzési és egyéb tapasztalatai az áfa adónem területén (Domokos László, Baksa Anikó, Szappanos Júlia).	151
7.1. A központi költségvetés áfa bevételeinek alakulása.	151
7.2. Az adóbevételek teljesülésének számvevőszéki ellenőrzése	154
7.3. A központi költségvetésről szóló törvényjavaslat véleményezése.	157
7.4. Gazdaságfehérítés – versenyképesség.	159
7.5. Az adó- és vámhatósági feladatellátást érintő változások	162
7.5.1. A NAV szervezetét, felügyeletét érintő változások	162
7.5.2. A főbb módszertani változások	163
7.6. A NAV feladatellátása a számvevőszéki ellenőrzések fókuszában	165
7.6.1. 15044 számú jelentés a NAV hátralékkezelési és végrehajtási eljárási, valamint a kiemelt adózói körben gyakorolt tevékenysége szabályszerűségének, az EUROFISC rendszer működésének ellenőrzéséről	166
7.6.2. 17086 számú jelentés a NAV informatikai rendszereinek ellenőrzéséről	167
7.7. Irodalomjegyzék	168

8. Az általános forgalmi adó beszedése (Király László György)	169
8.1. Az áfa jelentősége	169
8.1.1. Az áfa világszintű elterjedtsége	169
8.1.2. Áfa az Európai Unióban	170
8.1.3. Az áfa jelentősége a magyar költségvetésen belül	172
8.2. Az áfa sajátosságai adóbeszedési szempontból	173
8.2.1. A többfázisú forgalmi adó problémája	174
8.2.2. A közösségi kereskedelem problémája	176
8.2.3. A körhintacsálás (caroussel fraud)	177
8.3. Megoldások az áfabeszedés eredményességének javítása érdekében	183
8.3.1. Rendszertípusú megoldások	183
8.3.2. Hatósági típusú megoldások	185
8.3.3. Megoldási elképzelések az EU-ban	189
8.4. Irodalomjegyzék	190
9. A forgalmi adó és az infláció összefüggései (Varga József)	193
9.1. Bevezetés	193
9.2. Az adó és az infláció általános kapcsolata	193
9.2.1. Az inflációs adó értelmezése	193
9.2.2. Az inflációs adó modellezése	195
9.3. A forgalmi adó és az infláció kapcsolata	197
9.3.1. A kapcsolat általános összefüggései	197
9.3.2. A forgalmi adó inflációnövelő hatása	199
9.3.3. A forgalmi adó csökkenésének hatása az árakra	202
9.4. Az adóemelés okozta infláció jövedelem- és vagyonújraelosztási mechanizmusa	204
9.4.1. Az újraelosztás elméleti kerete	204
9.4.2. A költségvetést érintő adórendszerbeli újraelosztási hatások	205
9.5. Irodalomjegyzék	208
IV. rész A hozzáadottérték-adó jogi megítélése	211
10. A hozzáadottérték-adó (hÉa) gyakorlata az európai adójog (az EUB esetjoga), valamint a nemzeti adójog (a magyar közigazgatási bírósági gyakorlat) kölcsönhatásában (Darák Péter)	213
10.1. Bevezetés	213
10.2. Pillanatfelvétel a 2019-ben nyitott jogértelmezési kérdésekben feltárható uniós hÉa gyakorlatról	214
10.3. Pillanatfelvétel az uniós joghoz kapcsolódó hÉa ügyek magyar bírói gyakorlatáról	218
10.4. Következtetések	220
10.5. Irodalomjegyzék	221

11. A közigazgatási áfa perekről (Traveller in time) (Hajnal Péter)	223
11.1. A kezdet – 1992/1993	223
11.2. A kifejlődés – 1996/1997	225
11.3. Csatlakozás előtt – 2002/2003	228
11.4. Csatlakozás után – 2008	232
11.5. Magyar előzetes döntéshozatali ügyek után – 2012	234
11.6. Napjaink – 2017	238
11.7. A jövő	242
11.8. Irodalomjegyzék	243
12. Visszaélések az áfa rendszerében	
büntető bírói szemmel (Molnár Gábor Miklós)	245
12.1. Bevezető gondolatok	245
12.2. A büntetőjogi szabályozás	246
12.2.1. Adócsalás a korábbi Btk-ban	246
12.2.2. A költségvetési csalás	247
12.2.3. Dogmatikai és gyakorlati kérdések a költségvetési csalás köréből	248
12.2.4. Az Európai Unióhoz csatlakozás hatása az áfa bűnözésre	254
12.2.5. A releváns iratok eltüntetése, az iratlopás	255
12.3. Jogkövetkezmények	258
12.3.1. A vagyonelkobzás	258
12.3.2. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal polgári jogi igénye	260
12.3.3. A pénzmosás	261
12.3.4. A „ne bis in idem” elvének újszerű értelmezése az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában	261
12.4. Záró gondolatok	263
12.5. Irodalomjegyzék	264
V. rész A hozzáadottérték-adó nemzetközi vonatkozásairól	267
13. Az Európai Unió és a nemzeti hozzáadottértékadó-rendszerek kapcsolata (Jancsa-Pék Judit)	269
13.1. A héa jelentősége	269
13.2. Az EU adópolitikája	271
13.3. Az uniós és a nemzeti jog viszonya	271
13.4. Az áfa harmonizációja az EU-ban: történet	273
13.5. Magyarország	282
13.6. Az áfa jövője – a történet folytatása	284
13.7. Irodalomjegyzék	297
VI. rész A szerzőkről röviden	301
Melléklet	319

Kenyeres Sándor

1. Az útvámtól a hozzáadottérték-adóig

1.1. Mozzanatok az adózás történetéből

Minden valamire való tudománytörténeti leírás úgy kezdődik, hogy már az ókorban az egyiptomiak, a görögök vagy a rómaiak is ismerték. Ez az adókra is igaz. A szervezett társadalmak működéséhez szükség volt az adóra. A pénz kialakulása előtti időkben is fedezni kellett a közös társadalmi szükségleteket.

Egyiptomban már a Kr.e. III. évezredben ismert volt az aratási adó és a Níluson az áruforgalomra kivetett vám. Az írnok részletes nyilvántartást vezetett az adózókról és a termésről is. A görög városállamokban (Athén, Pireusz) Kr. e. 400 körül már a termények értékesítésére is kivetettek forgalmi adókat.

Az ókorban a jog kialakulása és finomodása lehetővé tette a normatív adózást. Az ókori birodalmak méreteik miatt kiépítették a hivatalnok gárdát. A birodalom fenntartásához szükséges anyagiakat biztosítani kellett. A Római Császárság korára teljesedett ki a rendszer. Augustus császár megszüntette az adóbérlők jogintézményét, akik az adóhatalom nevében és helyett szedték be az adókat. A feladat ellátására helyettük létrehozta saját adóhatóságát. Összeíratta a polgárok vagyonát, adókötelezettségét, amelyet minden polgárra kiterjesztett. Bevezette az öröklési adót (5%), és Kr. u. 6-ban *Centesima Rerum Venalium* (eladott dolgok egy százada) néven forgalmi adót vetett ki. A beszélő szerszámnak tekintett rabszolga adója kiemelt mértékű, 4% volt. Bizonyára hatékonyan, kellő eréllyel szedte be az adót, a nép pedig ezt nem kedvelte. Tiberius Kr. u. 17-ben megfelezte ezt az adót, majd Caligula Kr. u. 37-ben megszüntette.

Ugorjunk az ókorról a középkorra! Európában II. Szilveszter pápa [999–1003] kezdeményezésére kezdték el bevezetni a helyiértékes számírást, amelynek elterjedése mintegy 400 évig tartott. Az írástudásnak kevesen voltak a birtokában. Ez azonban nem gátolta meg az uralkodókat, hogy adóztassanak és arról nyilvántartást vezettessenek.

Szent István [997–1038] 1001-ben bevezette a megyés püspököknek fizetendő papi tizedet [decima, dézsma], amelyet csak 1848-ban szüntettek meg. Kialakította a vámok rendszerét is (1 %-os szinten). III. Béla [1172–1196] 1181-ben bevezette a közigazgatásban az írásbeliség kötelező használatát, és létrehozta a Kancelláriát, amely a központi okmánykezelés feladatait látta el. II. András [1205–1235] az 1222. évi XXIII. törvénycikk kiadásával a pénzermék évenkénti kötelező beváltásáról rendelkezett. Ennek a jövedelme királyi bevétel volt, a kamara haszna (lucrum camerae).

Károly Róbert (Caroberto) [1310–1342] 1336-ban a vámot harmincadvámmá emelte (3,33%). Bevezette a kapuadót. Jobbágytelken egy szénásszekér méretű kapura 8, kisebbre 3 dénár volt az adó. Korabeli adótervezési megoldás volt, hogy a nagykapuba építették be a kiskaput. Azóta is előszeretettel keressük az adózásban a kiskaput. Bevezette a földesurat megillető kilencedet, ami a kilencedik tized (értéke egy tized), és amit csak a reformkorban, 1836-ban szüntettek meg. Az adónyilvántartás körében a rovásbotot alkalmazták, amely két azonos módon rótt bot volt, és az egyik az adózónál, a másik pedig a hatóságnál volt. Egy adóperiódus múlva megnézték a vagyonsváltást, és azt adóztatták. Ebből származik néhány magyar szókapcsolat: leró, sok van a rovásán, rovott múlt, dögrovás. A pénzforgalmat illetően Károly Róbert király 1325-től jó minőségű értékálló aranyérmét bocsátott ki, a firenzei aranyat [fiorino d'oro], ebből lett a forint elnevezés. 1336-ban pedig megszüntette az évenkénti kötelező pénzbeváltást.

Hunyadi Mátyás [1458–1490] 1467-ben füstadóval váltotta fel a kapuadót, amely jobbágycsaládonkénti adó volt, és tulajdonképpen a kémények száma alapján adóztatott. Korabeli adótervezés volt a közös kémény használata. II. Ulászló (Vladislaw) [1490–1516] az 1492. évi XXXII. törvénycikk kiadásával minden sóbányát királyi tulajdonba vett. Lényegében a sójövédék királyi bevétel lett. Létrejöhetnek a sóhivatalok.

Az általános adókötelezettség és a pénzben fizetett adók kialakulásának korában Magyarország kétszáz éves lemaradásban volt, ebből 150 év volt a török uralom. II. Rákóczi Ferenc [1704–1711] rézpénzt bocsátott ki az arany és ezüst helyettesítésére, de azt könnyen hamisították, és hamar inflálódott a valós beltartalmi értékére. Hadjáratai fedezésére eltörölte a nemesi adómentességet. Az adót fejadó formájában kívánta beszedni, amit dikának nevezett egységekben számi-

tották. A nemesség kisebb dika egységet kapott, azaz lényegében kedvezményezett adózású volt. Mária Terézia [1740–1780] az ország gazdasági berendezkedését modernizálta és a szokásjog helyébe 1754-ben a kodifikált jogot helyezte. (Ilonka, 2005 és Herich, 2017).

A reformkor [1832–1848] alatt megszűnt a kilenced (1836) és a tized (1848). Bezerédj István, Kossuth Lajos, Széchenyi István munkássága nyomán létrejött a közös teherviselés (1848. évi VIII. törvénycikk). A társadalmi-gazdasági változások gátja volt a jobbágyi rendszer, amelynek felszámolása, a jobbágyfelszabadítás, 1848-ban kezdődött, de véglegesen csak 1853-ban oldódott meg. A szabadságharc bukása után az ország elszenvetde a megtorlást és a gazdasági élet háttérbe szorítását. Ferenc József császár [1848–1916] császári rendeletekkel (pátens) írta elő az adókötelezettséget. 1850-ben bevezették a fogyasztási adókat (szesz, bor, cukor, hús). Fennmaradtak jövedékek, korabeli megnevezéssel egyedárúságok, amelyek lényegében az uralkodói, illetve állami monopólium átengedését jelentették.

1867-ben a kiegyezéssel létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia. A Monarchia kiteljesedését és a kapitalista fejlődés időszakát boldog békeéveknek nevezték. A korszak forgalmi jellegű adói: a jövedékek (só, dohány, lottó), a gyártáshoz kapcsolódó adók (szesz), a fogyasztási adók (sör, bor, cukor, hús) és a dologi forgalom adója, a bélyegilleték (az átírási okiratokra).

A boldog békeévek végeztével megkezdődött a világháborúk kora. Az első világháborút követően mind a győztes, mind a vesztes államok (Németország, Magyarország, Franciaország, Csehszlovákia) egy általános forgalmi jellegű adó irányába indultak a korábbi különféle jogcímű közterhek helyett. Németország szenvedte el az addigi történelem legnagyobb inflációját: az árak 49 óránként megkétszereződtek. A háborús időszak utáni konszolidáció legkésőbb 1924-ben, Magyarországon fejeződött be. Az utolsó békeévtől számított árnövekedés itt volt a legjelentősebb.

Magyarországon Hegedűs Lóránd pénzügyminiszter javaslatára 1920-ban az egyszeri vagyondézmát az előterjesztéshez képest enyhébb mértékkel vezették be, ugyanakkor fényűzési forgalmi adót vetettek ki. Az 1921. évi XXXIX. törvénycikk III. fejezetével bevezették az általános forgalmi adót, amely jogszabály 1921.09.01-jétől, 1951-ig volt hatályban. Összfázisú, bruttó elszámolású forgalmi adó volt, amelynek mértékét kezdetben 1,5%-ban határozták meg. Megfizetni bélyegben, pénzben lehetett. A vagyonomozgások esetére fennmaradt a Monar-

chia korából megismert bélyegilleték. A jövedéki rendszert átalakították: kiterjesztették a tűzkőre, gyújtószerre, dohányárura, szeszre, sörre, borra, ásványolajra. Az új fizetőeszközt, a pengőt viszonylag későn 1927. január elsején vezették be. [1 pengő = 12 500 korona; 1 kg arany = 3840 P]. (Kleszky, 1938)

A második világháborút követően a korábbi német inflációs rekordot is megdöntötte a magyar hiperinfláció: az árak 15 óránként kétszereződtek meg. A gazdaság konszolidálása érdekében egyszeri vagyondézszt vetettek ki. 1946. január elsejétől az adók lerovására bevezették az adópengőt, amely elszámolási egység volt, és a közönséges pengőhöz viszonyított árfolyamát naponta közzétették. Az inflációs adópénzt a jegybank bocsátotta ki, és adóként csak az adómegfizetésekor realizálódott. A bankrendszert is kötelezték, hogy a pénzügyi elszámolásokra is az adópengőt használja.

Viszonylag rövid időn belül, 1946. augusztus elsején bevezették a forintot. [1 forint = 4×10^{29} pengő = 2×10^8 adópengő; 1 kg arany = 13 200 forint]. A demokratikus átalakulás rövid ideig tartott. (Huszi, 2016)

1949-től kialakult az úgynevezett szocializmus. Diktatórikus eszközökkel irányították a gazdaságot, az ideológia minden tekintetben elsőbbséget élvezett. Korabeli szellemességgel ebben az időszakban az ideológia diadalt aratott a józan ész felett. Természetesen ez társadalmi, gazdasági és politikai válságot generált.

A gazdasági rendszert újra kellett gondolni, ez volt 1968-tól az új gazdasági mechanizmus. A szocializmusban is fenntartották a jövedéki és forgalmi adórendszert. Termelői forgalmi adó és magánszemélyek forgalmi adója néven létezett. A belkereskedelmi rendszer alapján a lakosság csak a kiskereskedelemben vásárolhatott. Ezzel biztosították, hogy a politikai elvek alapján rendeleti úton meghatározott nagykereskedelem és kiskereskedelem közti árrést a lakosság megfizesse, lényegében ez is forgalmi adóként funkcionált.

A rendszerváltás folyamán kialakították a piacgazdaság rendszerét, és létrehozták az annak megfelelő adórendszert. Ez mintegy tíz évig tartott, majd azt követően a friss jogrendszert harmonizálni kellett az Európai Unióval. 2000-ben liberalizálták a devizahasználatot.

Az EU csatlakozást követően a harmonizációs folyamatok felgyorsultak. A forgalmi adók harmonizálása az egységes piac igénye és a vámunió miatt gyorsan végbement.

1.2. Bevezetés

Mielőtt az adófajták rendszertanával megismerkednénk, célszerű néhány adózással kapcsolatos fogalom megismerése. Kezdjük magával az adóval!

A Magyar Értelmező Kéziszótár a köznyelvi értelmezését határozza meg a szavaknak. Az adó, e szerint, kötelező jellegű rendszeres (pénzbeli) hozzájárulás az állam vagy valamelyik közjogi testület költségeihez.

A fenti intuitív fogalm meghatározás pontosításra szorul. Vannak egyedi eseti adók is, ezért a rendszeres szó felesleges. A pénzbeli szó zárójelbe helyezése indokolt, hiszen katasztrófák, háborúk alatt és után a hozzájárulást természetben követelhetik meg. A hozzájárulás igazából nem az állam vagy valamelyik közjogi testület költségeihez, hanem a működéséhez szükséges erőforrások biztosítására szükséges.

Az adó kötelező jellegű hozzájárulás az állam vagy valamelyik közjogi testület erőforrásaihoz. A modern társadalmakban a jogi úton bevezetett és jogszabályi kényszerrel alkalmazott adók dominálnak.

1.3. Az adózásról általában

1.3.1. Az adózás, mint társadalmi jelenség

A továbbiakban a közterhek tulajdonságait tekintjük át. A közterheket a történelem során igen változatos módon nevezték el. Magyar nyelven néhány példa: adó, elvonás, hozzájárulás, illeték, járadék, járulék, jövedék, közteher, vám. Régebbi korokból: dézsma, harács, harmincad, kilenced, porció, sarc, tized.

Az előzőekben eljutottunk az adó intuitív fogalmához. Az adóztatásnak abban az esetben van értelme, ha meg tudjuk mondani, hogy ki fog adóztatni, kit, mikor, miért, és az adóval milyen módon kell elszámolni. Ezt bővebben kifejtve meg kell határozni az adót előíró személyt, amelyet adóhatalomnak nevezünk.

Az adózás társadalmi jelenség, amely magán hordozza a társadalom fejlettségét, kulturális színvonalát. A társadalom tagjainak kulturális és kommunikációs szintje meghatározza az adózásban alkalmazható technikákat. A nagymértékű írástudatlanság gátja lehet a széleskörű adózási dokumentációs kötelezettség elterjedésének. Hasonlóan gondot okozhat a számolástudatlanság is. Az általános

iskolai képzés ellenére ez gondot okozhat – és jelenleg is okoz – a gazdaságban, a társadalomban és ennek következtében az adóztatásban is. (Hegedűs, 1935)

Adó alatt az adóztató hatalom (adóhatalom) alá tartozókat terhelő, kötelező magatartást értjük. Az adó indoka az a gazdasági állapot vagy cselekvés, vagy cselekvéstől tartózkodás, amely az adóhatalom által elvárt kötelező magatartást megalapozza. Adó terheltje az, akitől az adóhatalom a kötelező magatartást elvárja.

Meg kell határozni az adóztatás időbeli terjedelmét is, ez lehet egy időszak (például: egyéves időszak), egy folyamat (termékelőállítás) vagy egy mozzanat (termékértékesítés, vagyonszerzés).

Jogszabályi úton előírt adó esetén az adóhatalom elnevezésére az adójogfennhatóság, vagy idegen szóval juriszdikció kifejezést használja a szakirodalom.

1.3.2. Az adózás jogi megközelítése

Az előbb az adózás intuitív fogalmát jártuk körül. A jogállamokban (adó jogfennhatóságok, juriszdikciók) jogrendbeli normatív előírások alapján vezetnek be az adókat. A jogrendbeli előírásokat a törvények, a rendeletek és a nemzetközi szerződések tartalmazzák.

Az adózást le-, illetve előíró jogágot általában pénzügyi jognak nevezik. A pénzügyi jog alapfogalmai közé tartoznak az adó, az adótényállás és annak elemei: az adóalany, az adótárgy, az adóalap, az adómérték, az adómentesség és az adókedvezmény.

Az **adó** fogalmát a jogi szakirodalom széleskörűen tárgyalja. Abban szinte minden szerző egyetért, hogy az adóhatalom által kényszerrel előírt és végrehajtható kötelező szolgáltatást tekintik adónak. Több szerző a fogalmat kizárólag a pénzszolgáltatásra szűkíti le, vagy hangsúlyozza, hogy az adóval szemben nem lehet ellenszolgáltatási igénye az adóztatottnak. Ez utóbbival az illetékek jelentős részét kizárja a tárgyalásból. Vizsgálódásunk szempontjából ezeknek a leszűkítéseknek nincs jelentőségük. Az adódefiníciók leírása megtalálható Turján Sándor egyetemi jegyzetében (Turján, 1988).

Adótényállás alatt az adókötelezettséget megállapító feltételrendszert értik a pénzügyi jogban.

Adóalany az adókötelezettség alapjául szolgáló tényállást megvalósító személy, szervezet vagy közösség, a korábbiak szerint az adó terheltje. Újabban az

adóalany taxatív meghatározása helyett egyes adójogszabályok a személyi hatályukról rendelkeznek, amely az adóalanyokon túl más személyekre is kiterjedhet.

Adótárgy az a fizikai objektum, dolog, jog, jogviszony, tény, jogcím, magatartás, vagyon, amelynek keletkezése, megszűnése, léte, megváltozása az adóztatás indoka. Földes Gábor részletezte könyvében (Földes, 2001), hogy a jogi szakirodalomban mennyire részletesen és finomítva határozták meg a fenti fogalmat. Ahogy az adó meghatározásánál írtuk, itt sem lényeges tárgyalásunk szempontjából az árnyaltabb különbségtétel a fogalmakon belül.

Az **adóalap** az adótárgy számszerűsített (kvantifikált) értéke. Általában pénzben vagy más természetes mértékegységben kifejezett mennyiség. Más megközelítéssel egy függvény, amely az adótárgyhoz egy konkrét értéket és mértékegységet rendel.

Az **adómérték** egy mennyiségi előírás (lényegében ez is egy függvény), amely az adóalap ismeretében megmutatja az adót. Adótarifa-rendszernek is nevezik. Ez az adólábak, adókulcsok, adótételek rendszere.

Az adózás igazságossága alapján bizonyos adófajták adómértékével szemben elvárás, hogy nagyobb adóalaphoz ne tartozzon kisebb adóérték. Ez főleg a jövedelemadók körében alkalmazott elv. A függvényekkel foglalkozók (matematikusok, közgazdászok) úgy fogalmazzák, hogy az adómérték (nem szigorúan) monoton növekvő függvény. Az adózás igazságosságát több műben elemezték (például Ercsey, 2016). Vizsgálták a társadalmi hatás és a méltányosság fogalmait a különböző adófajták körében.

Különböző adótarifa-rendszereket használunk. **Tételes** az adómérték, amelyben az adóösszeget az adóalap természetes egységére (ez az adóegység) vetítve állapítják meg. A vámok körében ezt a megoldást mértékvámnak nevezik.

A pénzügyben meghatározott adóalap esetén többféle rendszert alkalmaznak. A vámok körében ezt a megoldást értékvámnak nevezik. Általában az érték valamelyik hányada, a gyakorlatban a százalékában határozzák meg az adó értékét. Ezt nevezik **adókulcs**nak, vagy régebbi kifejezéssel adólábnak.

Régebbi korokban az adómérték volt az adó neve: tized (de vigyázat, a kilenced becsapós, mert a kilencedik tizedet jelentette), harmincadvám, vagy a Római Birodalomban centesima (század).

Az adómérték rendszere lehet olyan is, hogy egy kezdőérték alatt nulla, vagy végérték felett változatlan az adóértéke.

Az állandó adókulcsú megoldást lineáris adókulcsú rendszernek vagy arányos (proporcionális) adózásnak nevezik. Az adóalap növekedésével az adó értéke növekszik. Általában a forgalmi adók körében alkalmazzák.

Progresszív adózásnak nevezik azt a nem proporcionális rendszert, amelyben az adóalap növekedésével az adókulcs nem csökken. Másképp megfogalmazva az adó és az adóalap aránya nem csökken. A progresszió megvalósulhat sávonként százalékos vagy lépcsőzetesen változó módon százalékos rendszerben. Az adóalap növekedésével az adó értéke növekszik.

Degresszív adózásnak nevezik azt a nem proporcionális rendszert, amelyben az adóalap növekedésével az adókulcs nem növekszik. Másképp megfogalmazva, az adó és az adóalap aránya nem növekszik. Az adóalap növekedésével az adó értéke akár nőhet, akár csökkenhet, vagy állandó is maradhat.

Az adómértékkel kapcsolatos vizsgálatok nem újkeletűek. Az adólábak matematikájáról írt Heller Farkas a tankönyveiben (Heller, 1921 és Heller, 1943). A progresszióról az adózás igazságossága okán konkrét matematikai elemzést írt Szívós István a tanulmányaiban (Szívós, 1947a és Szívós, 1947b), amelyekben az adókulcsok dinamikáját vizsgálta.

Absztrakt adótényállásnak nevezik a jogi irodalomban (Földes, 2001), ha formálisan meghatározott az adóalany, az adótárgy, az adóalap és az adómérték. Ezek egy adó jogi meghatározásához szükséges feltételek. **Konkrét adótényállásnak** nevezik a tényleges tartalommal megtöltött absztrakt adótényállást, azaz, ha a tényállás elemei egyedileg meghatározottak.

Adómentesség esetén az absztrakt adótényállás megvalósul, de az adótárgyban vagy az adóalanyban rejlő ok miatt nem válik konkrét adótényállássá, azaz tényleges adófizetési kötelezettség nem keletkezik. Meg kell különböztessük az **adóalap mentességtől**, amely esetében az adótárgy vagy egy része valamely fenti okból mentesül az adóalap meghatározás alól.

Adókedvezmény esetén az absztrakt adótényállás és a konkrét adótényállás is megvalósul, az adóalanynak tényleges adófizetési kötelezettsége keletkezik, de ez mérsékelt mértékű lesz. Meg kell különböztessük az **adóalap kedvezménytől**,

amely esetében az adótárgy vagy egy része valamely fenti okból az adóalap meghatározás során az adóalanyra kedvezőbb mértékkel lesz figyelembe véve.

Az **adóbeszámítás** egy adózástechnikai megoldás. Az adókötelezettség meghatározása során a korábbiakban már elszámolt adóval (azzal egyenértékűnek minősített fizetési teljesítéssel) vagy annak hányadával csökkenthető a kötelezettség.

Az adóbeszámítás lehet az adóelszámolási módszer szerves része. Ebben az esetben az adó elszámolhatósága a lényeges, és a megfizettség nem feltétele a beszámítás érvényesítésének.

Adóval egyenértékűnek minősített teljesítésnek tekintik általában a más adóhatóság számára fizetett hasonló adót vagy más adóbegyűjtő számára fizetett adót. Lehet továbbá az adómentesség vagy adókedvezmény kiszámításának technikai része, ebben az esetben a beszámított összeget az adóalanynak ténylegesen meg kellett fizetnie.

Az **adóteher viselője** az, akit az adó gazdasági értelemben terhel. Ehhez képest a **megcélzott adóteherviselő** vagy idegen kifejezéssel adódesztinárius az, akit az adóhatalom az adóval terhelni kíván. Az adóteher viselője és az adódesztinárius személye nem feltétlenül azonos, mint azt Takács György a könyvében kifejtette (Takács, 1959).

Meg kell említsük a többszörös adóterhelés látszatát mutató **párhuzamos adózást**. A gazdasági folyamat ugyanaz, de az adóalany, az adótárgy, az adóhatalom legalább egyike eltérő. Például, ha az adótenyállás elemei közül az adóalany és az adótárgy ugyanaz (esetleg az adóalap és adómérték eltérő), de más az adóhatalom. Ilyen lehet a helyi és a központi adózás ugyanarra az adótárgyra bevezetve.

Felvetődik a kérdés, hogy az adó meghatározásához szükséges-e minden esetben ez a bonyolult út? Az adótárgyból meghatározzuk az adóalapot és abból az adómérték segítségével az adót. Ezt követően a mentességek, a kedvezmények és a beszámítás figyelembevételével magát a fizetendő adót.

Természetesen szükséges az adóalany és az adótárgy, azaz az adókötelezett és az adózás indoka. Nem szükséges, hogy legyen nevesített adóalap, és az adómérték sem szükséges. Elegendő lenne, ha az adótárgyból meg tudnánk határozni magát az adót. Az adó megállapítása szükséges, különben nem lesz adózás.

Van olyan adó, amelynek az adóalapját nem úgy határozzák meg, ahogy hivatkoznak rá. Ez a politikai megközelítés.

1.4. Az adózás folyamata

Az adózás folyamata azzal kezdődik, hogy az adóhatalomnak az adóalanyok tudomására kell hoznia, hogy mely adótárgy okán, és milyen magatartást kell tanúsítaniuk. Az adóalanyoknak tudniuk kell azt is, hogy a kötelezettség teljesítését ki fogja ellenőrizni, és kinek a javára kell a kötelező magatartást tanúsítani, és mi a következménye az adó elkerülésének. Egyszerűbb a helyzet, ha a kötelező magatartás pénzfizetés.

1.4.1. Az adó megfizetése

Az adót a pénz kialakulásának kezdetén természetben, terményben, áruban kellett teljesíteni, most sükség helyzetben alkalmazható. A történelemből ismerjük a hídvámot, útvámot, a termelés megadóztatásából az egyháznak fizetett tizedet, majd később a földesúr részére beszedett kilencedet, amely a maradék kilencede, vagyis az egész egy tizede. A robot a munkával megváltott adó volt.

Magyarországon az első világháború után bevezetett örleési adó (1921. évi XXXIX. törvénycikk) természetben írta elő a malmok számára az örölt gabona egy részének (15%) beszolgáltatását az állam javára.

A pénzben megfizetendő adót a pénzforgalom fejlődési fokának megfelelően először érmekkel, majd később papírpénzzel rendezték. A postai és a pénzügyi közvetítőrendszer kialakulását követően postai feladással, illetve a bankszámlán kezelt pénz átutalásával is lehetett teljesíteni a kötelezettséget. A fejlődés további állomása volt a készpénzhelyettesítők megjelenése, és napjainkban már használjuk az elektronikus fizetési módszereket is. (Varga, 2013)

Az adók megfizetésére használtak még speciális pénzjellegű, lényegében csak adófizetésre használható pénzügyi eszközöket, nevezzük ezeket adópénznek. Az adópénz lehetett az adott helyen párhuzamosan létező pénzek közül az egyik kijelölése. Például a helyi pénzek helyett globális pénzben írják elő a helyi adókötelezettséget. Magas infláció esetén adópénzben határozzák meg az adót. Az adópénz napi inflációs árfolyamon vásárolható. Magyarországi alkalmazását a korábbiakban ismertettük.

Adópénzként funkcionál lényegében, ha az adót egy korlátozott hozzáférésű bankszámlán keresztül lehet rendezni. Erre érdekes és jelenleg (2019) az EU-ban

zajló kísérlet a split áfa fizetés. A lényege, hogy az áfát az adóhatóság által felügyelt számlára, a nettó vételárat a partner bankszámlájára kell utalni.

Az adópénzzel rokon megoldás, ha az adót speciális, általánosan megvásárolható értékcsikkben (például bélyegben, okmánybélyegben) kell teljesíteni. Előnye, hogy az adótevényt még nem valósul meg, de már az adót megfizetik, az adóhatalom előbb jut a bevételhez. Hátránya, hogy a bélyeget könnyebb hamisítani, hiszen nem bankjegymínőségű az értékcsikk. További hátrány, hogy a fel nem használt bélyeget vissza lehet váltani. Ezért az adóhatalom bevétele a bélyeg felhasználásával vagy vissza nem váltásával válik véglegessé. Ezt a rendszert még ma is használják az illeték lerovására.

1.4.2. Az adó begyűjtése

Az előzőekben láttuk, hogy a pénzben meghatározott adókötelezettséget meglehetősen sokféle módon lehet teljesíteni. Emellett az adóbegyűjtés rendszerének is többféle megoldása alakult ki a történelem során.

Az egyik legegyszerűbb megoldás, ha maga az adóhatalom szedi be az adót. A gyakorlatban ehelyett inkább az adóhatalom egy erre szakosodott szerve, az adóhatóság szedi be az adót. A társadalmi munkamegosztás és specializáció következtében létrehozott szervezeteknek saját szervezeti kultúrája alakult ki. Az adóhatóság munkatársai az adóhatóság nevében járnak el, de az adóhatalom előírásai alapján. Az adóhatóság fenntartását az adóhatalomnak kell biztosítani. Az adóhatóság a költségigényét nem elégítheti ki közvetlenül a beszedett adókból.

Az adóhatalomnak az adóhatóságot fenn kell tartania, irányítania és ellenőriznie kell. Ezt a történelem során többször próbálták megkerülni. Az adóbevételek beszedésének érdekében létrehozták az adóbérlők rendszerét. Az adóbérlő az adóhatalom helyett beszedte az adót, és azzal elszámolt az adóhatalom felé. Ez megvalósulhatott úgy, hogy a beszedett összeg bizonyos hányadát átadta az adóhatalomnak. A másik és gyakoribb megoldás az volt, hogy az adóbérlő előre kifizette (például öt évre) a várható adó egy részét, és az adóbeszedésbe az adóhatalom nem szólt bele. Ez természetesen komoly visszaélésekhez vezetett, így kialakulhatott az adóbérlők önkénye, amely a történelem során többször okozott komoly társadalmi feszültséget. Augustus római császár eltörölte az adóbérlői rendszert, és kialakította a Birodalmi Adóhatóságot. A francia forradalom előtt-

ti időkben Franciaországban is adóbérlők voltak. A forradalmi terror hevében 1794-ben kivégezték az adóbérlőket, köztük Antoine Laurent Lavoisier-t, a modern kémia megalapozóját is. Mindenki tanulta és ismeri az anyagmegmaradás törvényét, amelyet részben az ő nevéhez kötünk.

Láthattuk az eddigiekből, hogy az adó begyűjtése költséges és munkaigényes feladat. A magas adóadminisztrációs költségszint csökkenti a gazdasági hatékonyságot (Varga - Vágyi, 2017). A költségek csökkenthetők, ha az adózók számát, pontosabban az adóhatalommal kapcsolatban lévő adózók számát csökkentik. Ezzel a kisebb számú adózóval gyűjtetik be a többi adózó adóját.

A spontán kialakult szakmai közösségek (céhek, iparos körök, hegyközségek stb.) feladatává tették a tagjaik adójának begyűjtését. Ehhez az kellett, hogy a gazdasági tevékenységet (iparúzést) kizárólag valamely közösség tagjaként lehessen végezni. Az így kialakított adóközösségek nem voltak adóalanyok, csupán az adó begyűjtésében működtek közre kötelezően. Az adóközösségek a tagjaik adófizetési kötelezettségéért egyetemleges felelősséggel tartoztak. A huszadik században még Magyarországon is léteztek adóközösségek. A rendszerváltás előtt a kisiparosok és kiskereskedők is így adóztak. Egyik szervezetük a Kisiparosok Országos Szervezete (KIOSZ) volt. A KIOSZ feladata volt többek között az alapszabálya szerint a kisiparosság teherbírásának figyelembevételével közreműködni a helyes és arányos adóztatás megvalósításában. (Laki, 1998)

Az adóhatalom számára kényelmes lehetőség, hogy az adózók kisebb és jól ellenőrizhető részét kötelezi a többi adózó adójának begyűjtésére. Ezt a tevékenységet az adóbeszedésre kötelezett díjazás nélkül köteles elvégezni. Természetesen anyagilag felelős a beszédés elmaradásáért és annak az adóhatalom felé való teljesítéséért. Az adóhatalom az adóbeszedésre kötelezett ellenőrzésére az adóhatóságát használja. Az adóhatalom kockázata ebben az esetben az, hogy az adóbeszedésre kötelezethnél felhalmozódik az adó. Előnye azonban, hogy sok kis összegű egyedi ügy helyett kevés nagyobb volumenű ügyet kell kezelni. Az adóbeszedésre kötelezettek körét rendszeresen szükséges ellenőrizni. Az adóbeszedésre kötelezett általában nem alanya a beszédett adónak.

Szólni kell még egy adóbegyűjtési megoldásról, amelyet a fejezet további részében részletesen elemzünk. Ez az adóáthárítás. Az adóhatalom kötelezi az adózót, hogy a vevőjének számítson fel bizonyos adót. Az adóhatalom célja nem

az adóalany terhelése, hanem valamely, a kereskedelmi láncban lévő későbbi szereplő terhelése. Ez is díjazás nélküli kötelezettség, amelyben az adózónak a felelőssége fennáll a meg nem fizetett adóért. Az adóáthárítás esetén az adóáthárító az adóalany, és akit az adó valójában terhel, nem szükségszerűen adóalany.

1.4.3. Az adóteher-viselés és az adóáthárítás

A tényleges adóteher-viselő az, akit az adó gazdasági értelemben terhel, vagy akinek más kötelező magatartást kell tanúsítania. A pénzben előírt adó csak a végső fogyasztót terhelheti, hiszen más entitás átmenetileg terhelhető, de az adóteher az árban előbb-utóbb érvényesül.

Adóhatalom kifejezett célja lehet az adóteher végső fogyasztóra hárítása. Ennek oka például a fogyasztói magatartás befolyásolása vagy környezetvédelmi és egyéb egészségvédelmi célok megvalósítása. Amennyiben az adóhatalomnak nem kifejezett célja az adónak a végső fogyasztóra hárítása, abban az esetben az adók a gazdálkodó szempontjából költségelemek, és így áralakító tényezők. Az áthárított adó része lesz a végső fogyasztói árnak, így a gazdálkodó döntésétől független áralakító tényezővé válik.

Az adóteher áthárításának korlátja a piaci mechanizmus. A kereslet–kínálat árszabályozó hatása érvényesül, amelyet az adózási holtteher gazdasági hatása torzít. A gazdasági szereplők gazdasági teljesítménye (termék, szolgáltatás) szereplőről szereplőre vándorol. Ezt nevezik forgalmi folyamatnak vagy termékpályának. Az adóteher a következő szereplőre hárul a termékpályán. Az áthárítás megvalósulhat burkoltan vagy nyíltan. Burkolt áthárítás esetén a megcélzott adóviselő számára az áthárítás ténye nem nyilvánvaló, míg nyílt áthárítás esetén ez nyilvánvaló.

Az adó áthárítása polgári jogi ügylet (adásvétel, csere, ajándékozás stb.) révén valósul meg, és a termékpálya következő szereplőjét fogja terhelni az adó. Burkolt áthárítás esetén nincs szükség az áthárított adó részletes dokumentálására.

A nyílt áthárítást többféle módon lehet dokumentálni. A legegyszerűbb megoldás, ha az áthárított adó részletezését a polgári jogi ügyletet kísérő dokumentum (számla, nyugta, szerződés) tartalmazza. Ebből a termékpálya következő szereplője ismeri az adó mértékét is.

Az adózást megalapozó ügyletet kísérő dokumentumon az adó áthárításától függetlenül is feltüntethető az ügylet adótartalma. Erre akkor lehet szükség, ha

az az áthárított adó beszámítható valamely más adóba, vagy valamilyen cselekmény következtében visszaigényelhetővé válik.

A későbbiekben az adóáthárításnak kitüntetett szerepe lesz, ezért járjuk körül egy kicsit alaposabban ezt az adózási megoldást. Az adóáthárító egyben az adó begyűjtője is, és szükségszerűen adóalany is. Az adóhatalom elvárja, pontosabban jogi úton kötelezi az adó másoktól való begyűjtésére. A forgalmi folyamat végső szereplője nem szükségszerűen adóalany.

Más adóbegyűjtési megoldásoktól különböztessük meg az adóáthárítást! Beszedéses adózás esetében a beszedőt az adóhatalom kötelezi az adó mástól való beszedésére. Az adóalany az, akitől beszedik az adót (a beszedő nem adóalany). A másik adóbegyűjtési technika a vételár részeként történő beszedés. Az értékesítő az értékesítési árban érvényesíti az adót. Az adó a termelési költség része, konkrét értéke nincs meghatározva. Az értéke utókalkulációval határozható meg. Összetett gazdasági teljesítmény esetén ez meglehetősen munkaigényes. Konkrét értékben nem hárítható tovább, csak az eladási ár részeként.

1.4.4. Az adók osztályozása

Az adók rendszertanának alapja az adók különböző lényeges ismérvek szerinti csoportosítása. A csoportosítással szemben követelmény, hogy egy adófajta az adott osztályozást tekintve csak egy csoportba tartozzon. Az adórendszerek fejlődése során az egy csoportba tartozó adók differenciálódtak, és különböző egyre finomodó módon valósítják meg az adóztatandó okot. A hazai adórendszer jelenlegi differenciálódásáról Varga írt összefoglaló tanulmányt (Varga, 2017).

A csoportosítási ismérveket csak a minket érdeklő forgalmi adók szempontjából vizsgáljuk. Fontos besorolási szempont, hogy az adót milyen forrásból tudja az adóalany megfizetni. Ez az **adóforrás** szerinti osztályozás. **Keletkező adóforrás** az, ha az adó a konkrét ügyletből (adótárgy megvalósítása) fedezhető. Amennyiben az adót az adótárgytól független forrásból kell megfizetni, azt **létező adóforrás**nak nevezzük. A forgalmi adók körében mindkét adófajta előfordul.

Az **adók rendeltetése** szerinti osztályozás alapján a céladók azok, amelyek konkrét célhoz vannak kötve. Az általános adók azok, amelyek nincsenek konkrét célhoz kötve. A forgalmi adók körében mindkét adófajta előfordul.

Az **adóhatalom** szerint is osztályozhatjuk az adókat. Egy adott gazdasági tér-ségben egyszerre több adóhatalom is létezhet párhuzamosan. Nemzetközi kereskedelmi ügyletek esetén is több adóhatalom adóztatási igényét kell koordinálni. A modern állami berendezkedésben központi adóknak nevezzük az állam, mint adóhatalom által kivetett adókat. Helyi adóknak nevezzük azokat az adókat, amelyeket a helyhatóságok, köztisztviselők vetnek ki, mint adóhatalmak. A szövetségi államok, az államszövetségek, tagállamok, tartományok egy újabb szintet jelentenek az adóztatásban. A vámuniók több állam (adóhatalom) szerződésén alapuló alkalmi egyesülései.

Az **adózás időbeli kiterjedése** szerint megkülönböztetünk rendszeres adókat, amelyekkel rendszeres időszakonként kell elszámolni. A rendkívüli (ideiglenes) adók azok, amelyeket egy rövidebb időszakra átmenetileg vetnek ki. Néhány ideiglenes adó rendszeressé válhat. Az egyszeri (eseti) adók azok, amelyeket egyszer vetnek ki. Az egyszer megvalósuló adótárgyakra természetesen ilyen típusú az adó. Például eljárási illetékek. A forgalmi adók körében mindegyik adófajta előfordul. Az ideiglenesen bevezetett adók később állandósulhatnak. Erre jó példa a német pezsgő adó (Schaumweinsteuer), amelyet Vilmos császár vezetett be 1902-ben a haditengerészet finanszírozására, és kisebb nagyobb megszakításokkal ma is létező adónem. Bosszantó bagatell adó, ahogy azt Jeschke megállapította (Jeschke, 2011).

Az **adóalany körülményeinek figyelembevétele** szerint is megkülönböztethetjük az adókat. Személyi adók azok, amelyek az adóalany körülményeit figyelembe veszik. Tárgyi adók azok, amelyek az adóalany körülményeit nem veszik figyelembe. A tárgyi adók személytelenek: minden adóalanyra egyformán vonatkoznak. A forgalmi adók lényegében tárgyi adók.

Az **adóteher-viselés** szerint megkülönböztetünk közvetett és közvetlen adókat. Közvetlen adók esetén az a megcélzott adóteher-viselő és az adóalany ugyanaz, míg a közvetett adók esetén a megcélzott adóviselő és adóalany nem azonos.

A külkereskedelmet érintően egy adó lehet passzív vagy aktív, attól függően, hogy a nemzetközi piacon az árra hatást gyakorol vagy sem. A vámokat a külkereskedelem befolyására találták ki, tehát aktív külkereskedelmi adófajta. A többi forgalmi adónak lehetőleg passzívnak kell lennie.

1.5. Forgalmi adók

A forgalmi adók azok, amelyeknél az adótárgy a gazdasági teljesítmények forgalmi folyamata vagy annak valamely része, mozzanata. Forgalmi folyamat alatt a tulajdonjog (részjog) változását vagy a forgalmi állapot változását értjük. A gazdasági teljesítmény alatt szolgáltatást, jogot, árut vagy más hasonló, emberi munka felhasználásával létrehozott gazdasági eredményt értünk. Ez a forgalmi folyamat tárgya.

A tulajdonjog (részjog) változása általában polgári jogi ügylet során realizálódik. A tulajdonjog részjoga a birtoklás, a használat, a hasznosítás, a rendelkezés joga. Az adót változatos formában lehet begyűjteni. Egyszerű adózással, beszedéssel, áthárítással. A forgalmi állapot változása általában hatósági eljárás során realizálódik. Ilyen állapot lehet például a kereskedelmi szabadforgalomba helyezés (vám, jövedéki adó). Az adó a hatósági eljárás részeként gyűjthető be.

A forgalmi adók tárgyi adók, hiszen az adóalany, illetve a megcélzott adóviselő személyi körülményeit nem veszik figyelembe. Megállapítani és begyűjteni ezeket az adókat viszonylag egyszerű.

A forgalmi folyamat tárgya szempontjából is osztályozhatjuk az adókat. A forgalmi folyamat tárgyának létrejötte, átalakítása, megszűnése lehet az adóztatás egyik alapja. Adóztatási lehetőség az is, ha a forgalmi folyamat tárgyán valakinek a tulajdonjoga (illetve annak részjoga) fennáll, keletkezik, változik, megszűnik.

Újabb adóztatási lehetőség, ha a forgalmi folyamat tárgya az adójog fennhatóság hatáskörébe kerül, vagy onnan kikerül, például a vám. Ugyancsak adóztatási lehetőség, ha a forgalmi folyamat tárgya az adójog fennhatóság kereskedelmi forgalmának részese lesz, vagy az alól véglegesen kikerül. Ilyenek a belföldi kereskedelmi forgalomba helyezéssel kapcsolatos adók, például jövedéki adó, környezetvédelmi termékdíj.

1.5.1. A forgalmi adók csoportosítása

A forgalmi adókat – az adók csoportosításánál látott szempontokon túl – csak a rájuk jellemző tulajdonságok alapján tovább osztályozhatjuk.

Azt már tudjuk, hogy minden forgalmi adó tárgyi adó.

A **forgalmi folyamat** szerinti osztályozás során vizsgálhatjuk az adóforrást, amelyből fedezhető az adó. Ha a tulajdonjog (részjog) változása az adótárgy, az adóforrás meghatározásához különbséget kell tennünk aszerint, hogy az értékesítő vagy a beszerző az adóalany. Ha az értékesítő az adóalany, az ügyletből keletkező adóforrásból fedezhető az adó. Ha a beszerző az adóalany, már létező adóforrásból fedezhető az adó.

Amennyiben az adótárgy a forgalmi állapot változása, az adó már létező adóforrásból fedezhető.

Vizsgálhatjuk az **adózás kiterjedtsége** alapján is a forgalmi adókat. Megkülönböztetünk általános, majdnem minden forgalmi folyamatra (árura) kiterjedő és speciális, csak néhány forgalmi folyamatra (árura) kiterjedő adókat.

A forgalom fázisának vagy adózási pontnak nevezünk egy-egy átruházást vagy forgalmi állapot változást. A **forgalom fázisai** szerint megkülönböztetünk egyfázisú, többfázisú vagy összefázisú adózást. Az egyfázisú esetben a forgalom egy pontján van adózás. Ezen belül a kezdő fázisú adózásban a forgalom első pontján van adózás, a végfázisú adózásban a forgalom utolsó pontján van adózás. A többfázisú adózás esetén a forgalom egynél több pontján van adózás. Az összefázisú adózás esetén a forgalom minden pontján van adózás.

A **fázisok adózásának elszámolása** szerint megkülönböztetünk bruttó és nettó elszámolású adózást. A bruttó elszámolású adózás esetén az adó elszámolása a fázis teljes értékére vonatkozik. Ez a megoldás adóhalmozódást okoz, mert az előző fázisok már adóztatott értékeit ismételten tartalmazza! A nettó elszámolású adózás esetén az adóelszámolás a fázisban realizált hozzáadott értékre korlátozódik.

1.5.2. Forgalmi adók az adójogfennhatóságok között

A forgalmi adórendszer egy adóhatalmon belül az adóhatalom magánügyének látszik. Amennyiben a gazdasági tevékenységek több adóhatalomra terjednek ki, vagy egyik termékeit a másik polgárai felhasználják, a termékeket utaztatni kell. A határátlépés adóztatási pont mindkét érintett adóhatalom számára. Ez az egyik legrégebbi adófajta, a vám. Külkereskedelmi szempontból aktív adó- és gazdaságpolitikai célok elérésére használható.

A vámon kívül célszerű a többi forgalmi adófajtat külkereskedelmi értelemben semlegessé, passzívva tenni, azaz a termékre a beléptetésekor a belföldi forgalmi adóterhet kivetni, hogy a belföldi árukkal egyforma adóteher terhelje. Az áruk kiléptetésekor a már felszámított belföldi forgalmi közterheket le kell bontani, hogy a külkereskedelmi versenyképességet ne rontsa a belföldi teher.

A belföldi forgalmi adórendszer külkereskedelmi semlegessége gazdasági kényszer, amelynek meg kell felelni. A felszámított belföldi közterheket többféle technikával lehet semlegesíteni. Ilyen az adóvisszatérítés vagy az azt kiváltó exporttámogatás. Amennyiben nem határozható meg pontosan a belföldi forgalmi közteher, az exporttámogatás általán jelleget ölthet.

A belföldi értékesítések dokumentálására vonatkozó előírások szerint kellő részletezettségű értékesítést kísérő okmányokra van szükség. Ez a dokumentáció a nyílt adóáthárítás esetén természetesen rendelkezésre áll.

1.5.3. A közvetett adók

A közvetett adók meghatározása szerint a megcélzott adóviselő és az adóalany különböző. Vegyük észre: a meghatározás a tényleges adóviselőről nem rendelkezik. Az adóalanyt az adóhatalom határozza meg. Az adóhatalom megcélzza az adóviselőt, és a szabályrendszert úgy igyekszik kialakítani, hogy a tényleges adóterhet a megcélzott adóviselő viselje.

Az adót az adóalany a megcélzott adóviselőre általában polgári jogi üggyellett hárítja át. A polgári jogi üggyellett általában a tulajdonjog vagy annak valamilyen részjogának az átruházását jelenti. Azaz a közvetett adó szükségszerűen forgalmi adó. Az adóáthárítás lehet nyílt vagy burkolt.

A közvetett adókat osztályozhatjuk *a megcélzott adóviselő* szerint. A megcélzott adóviselő lehet a forgalmi folyamat utolsó szereplője. Ebben az esetben, ha egy gazdálkodó az utolsó szereplő, a beruházásait is megadóztatják. A megcélzott adóviselő lehet a forgalmi folyamat fogyasztója, aki szintén a forgalmi folyamat utolsó szereplője, de már nem gazdasági szereplő. Ebben az esetben a beruházásokat nem adóztatják meg. Ezt más megközelítéssel nettó adóalapnak nevezik. A túl sok bruttó és nettó megnevezés csak zavart okozhat.

1.6. A forgalmi adók összehasonlítása

A következőkben a különböző típusú forgalmi adókat hasonlítjuk össze. Mind-egyik típust hét adózási fázisra számítottuk ki, fázisonként eltérő hozzáadott értékkel. A táblázatokban szerepel a fázis sorszáma (#), a fázis adómértéke (%) és a hozzáadott érték. Feltüntettük a nettó, illetve a bruttó eladási árat. Jóllehet a vevő a legtöbb esetben csak a bruttó árral szembesül. Az adót is meghatároztuk, mégpedig a fizetendő, a levonható és az adókötelezettség (Köt.) szerinti bontásban. Meghatároztuk az áthárított adót és a tényleges adómértéket is. Az azonos szerkezetű táblázatok lehetővé teszik adók hatásmechanizmusának elemzését és tulajdonságaik feltárását.

1.6.1. Az egyfázisú forgalmi adó

A forgalmi folyamat egy pontján van adóztatás, a teljes értékre vagy természetes egységre. Az adózó fázis adója beépül a következő fázis értékébe. Az adóhatalom áthárítási szándékától függően létezhet megcélzott adóviselő. Az esetleges áthárítás lehet nyílt vagy burkolt. Ha az adóhatalom szándéka az áthárítás, a megcélzott adóviselő a forgalmi folyamat későbbi szereplője. Az adótartalom az adó megfizetőjétől a forgalmi folyamat végső szereplőjére háramlik.

1.6.2. Többfázisú forgalmi adó

Elméletileg a forgalmi folyamat több, de nem az összes pontján van adóztatás a teljes értékre vagy természetes egységre. Ilyen adófajtára a szakirodalom példát nem mutat be, csak elvi lehetőség.

1.6.3. Az összefázisú forgalmi adó

A forgalmi folyamat összes pontján van adóztatás a teljes értékre. Az adózó fázis adója beépül a következő fázis értékébe. A megcélzott adóviselő a forgalmi folyamat végső szereplője, a végfelhasználó, vagy fogyasztó, nem azonos az adó alanyával. Az adómértéket 2%-nak választottuk. Az adóhalmozódás hatásait ezen keresztül mutatjuk be.

Fázis		Értékesítési ár			Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	2	100,00	100,00	102,00	2,00	nincs	2,00	2,00	2,00%
2	2	100,00	202,00	206,04	4,04	nincs	4,04	6,04	3,02%
3	2	250,00	456,04	465,16	9,12	nincs	9,12	15,16	3,37%
4	2	150,00	615,16	627,46	12,30	nincs	12,30	27,46	4,58%
5	2	150,00	777,46	793,01	15,55	nincs	15,55	43,01	5,74%
6	2	100,00	893,01	910,87	17,86	nincs	17,86	60,87	7,16%
7	2	150,00	1 060,87	1 082,09	21,22	nincs	21,22	82,09	8,21%

1. táblázat: Összfázisú forgalmi adó

Forrás: szerző saját számításai

Láthatjuk: az adóhalmozódás a végére 8,21%-ra emeli az adót. Az adóteher nagymértékben függ attól, hogy a gazdasági teljesítmény előállítása hány különböző fázison, azaz hány gazdálkodón keresztül valósul meg. A tényleges adómérték vertikális integrációval csökkenthető. Ez az adófajta kedvez a konzorciumok kialakulásának. A kialakult kereslet-kínálati ár adótartalma csökkenthető az integrációval.

Nézzük meg azokat a helyzeteket, amikor a gazdasági teljesítmény jelentős része a forgalmi folyamat elejére vagy végére koncentrálódik! A forgalmi folyamat elejére koncentrálódó érték minden fázis adóalapját, és így adóját is jelentősen növeli.

Fázis		Értékesítési ár			Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	2	940,00	940,00	102,00	18,80	nincs	18,80	18,80	2,00%
2	2	10,00	968,80	206,04	19,38	nincs	19,38	38,18	4,02%
3	2	10,00	998,18	465,16	19,96	nincs	19,96	58,14	6,06%
4	2	10,00	1 028,14	627,46	20,56	nincs	20,56	78,70	8,11%
5	2	10,00	1 058,70	793,01	21,17	nincs	21,17	99,88	10,19%
6	2	10,00	1 089,88	910,87	21,80	nincs	21,80	121,67	12,29%
7	2	10,00	1 121,67	1 082,09	22,43	nincs	22,43	144,11	14,41%

2. táblázat: Összfázisú forgalmi adó elől súlyozott

Forrás: szerző saját számításai

Az adóhalmozódás 14,41%-ra emeli a tényleges adóterhet. Lássuk a forgalmi folyamat végére koncentrálódó érték hatásait!

Fázis			Értékesítési ár		Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Halmazott		
1	2	10,00	10,00	10,20	0,20	nincs	0,20	0,20	2,00%
2	2	10,00	20,20	20,60	0,40	nincs	0,40	0,60	3,02%
3	2	10,00	30,60	31,22	0,61	nincs	0,61	1,22	4,05%
4	2	10,00	41,22	42,04	0,82	nincs	0,82	2,04	5,10%
5	2	10,00	52,04	53,08	1,04	nincs	1,04	3,08	6,16%
6	2	10,00	63,08	64,34	1,26	nincs	1,26	4,34	7,24%
7	2	940,00	1 004,34	1 024,43	20,09	nincs	20,09	24,43	2,44%

3. táblázat: Összfázisú forgalmi adó végén súlyozott

Forrás: szerző saját számításai

Gyakorlatilag a nominális adókulcs körüli lesz a tényleges adóterhelés, pontosan 2,44%. Érdeemes megfigyelni, hogy a halmozódó kis értékek során a tényleges adókulcs jelentősen emelkedik, majd az utolsó nagy érték ezt a hatást eliminálja.

Az összefázisú forgalmi adó hátrányait a táblázatok mutatják. A tényleges adóteher, amelyet a megcélzott adóteherviselő fizet, függ a forgalmi fázisok számától, a forgalmi folyamaton belül a hozzáadott értékek eloszlásától. A gazdasági szereplők a saját pozíciójukat úgy tudják javítani, ha minél több egymás utáni fázis tevékenységét maguk végzik el. Ez a vertikális integráció.

1.6.4. A hozzáadottérték-adózás

A hozzáadottérték-adózást az összefázisú forgalmi adózás hátrányai miatt vizsgálták. Az adó alapja, mint a neve is mutatja, a hozzáadott érték lenne. A hozzáadott értéket látszólag egyszerű meghatározni. A meghatározást nehezíti, hogy a gazdasági teljesítményhez felhasznált korábbi teljesítményeket nem olyan mértékben szerzik be és tartják nyilván, mint ahogy felhasználják. A két nyilvántartás megfeleltetése és árázása komoly logisztikai és utókalkulációs feladat.

A technikai nehézségek ellenére a hozzáadott érték kiszámítását többféle elméleti megközelítéssel kísérelték meg meghatározni.

Kibocsátás típusú meghatározás alapján a kibocsátás értékéből levonják a költségeket, de nem veszik figyelembe sem a beruházásokat, sem az amortizációt. Ebből következően a megcélzott adóviselő a végfelhasználó.

Jövedelem típusú meghatározás alapján a kibocsátás értékéből levonják a költségeket és az amortizációt, de nem veszik figyelembe a beruházásokat. A megcélzott adóviselő hosszú távon a fogyasztó, hiszen a beruházások adómentesek az amortizáción keresztül számíthatók be.

Fogyasztás típusú meghatározás alapján a kibocsátás értékéből levonják a költségeket és a beruházásokat. A megcélzott adóviselő a fogyasztó lesz.

Az adóalap meghatározás típusa mellett két módszer között választhatunk a konkrét számítás elvégzésére.

Additív (összegző) módszer alapján a hozzáadott érték összetevőit összeadják. Ezek a személyi jellegű költségek (élő munka és terhei), a hozam vagy nyereség (egy gazdálkodó valamilyen eredmény elérésére törekszik) és esetleg az amortizáció a hozzáadott érték meghatározás típusa szerint. Ez a módszer üzemi gazdasági megközelítésen alapul. Nem alkalmas a fogyasztási típusú hozzáadott érték meghatározására.

Szubtraktív (kivonásos) módszer alapján a kibocsátás (értékesítés) értékéből levonják a beszerzések értékét (holt munka értéke) és esetleg a beruházások értékét, a hozzáadottérték-meghatározás típusa szerint. Ez a módszer a forgalmi eredmény meghatározásán alapul. Nem alkalmas a jövedelem típusú hozzáadott érték meghatározására.

Az adóalap, a hozzáadott érték meghatározása elviekben könnyűnek látszik, de a fentiekben bemutatott lehetőségek meglehetősen pontatlanná teszik azt. Ha kiválasztottuk a hozzáadottérték-meghatározás módját és módszerét, akkor már csak a megfelelő adatokból ki kell számítani. Az adatokat kézenfekvő módon a számvitelből nyerjük.

A számviteli adatok felhasználása több problémát vetett fel. A gazdálkodás folyamán a beszerzések és értékesítések nem csak az eredményt, hanem a vagyont is érinthetik. A számviteli elszámolás szabályai szerint a beruházások növelik a gazdálkodó vagyont, de értéküket csak az amortizáción keresztül adják át az értékesített gazdálkodási teljesítményeknek.

A számviteli alapú megközelítés az egyedi hozzáadott érték kiszámítására csak egyedi analitikus nyilvántartások alapján lenne alkalmas. Az adókat, amelyeket nem eseti módon határoznak meg, általában egy időszak vonatkozásában

számítják ki. Egy időszak hozzáadott értékét a számviteli adatokból könnyebb meghatározni.

A számviteli elszámolás alapján elméletben meghatározhatjuk a hozzáadott értéket, de a gyakorlatban ez meglehetősen bonyolult feladat. A gazdálkodóknak, akik kötelezettek a hozzáadott érték meghatározására, kelően felkészült munkatársakkal és korszerű adminisztrációs technikával kell rendelkezniük.

Mielőtt a hozzáadottérték-meghatározás számviteli rendszerét kimunkálnánk, nézzük meg, van-e értelme ezen az úton tovább menni! Megvizsgáljuk, hogy ha ismerjük a hozzáadott értéket, hogyan viselkedne az adó, milyen tulajdonságai lennének. A gazdaságpolitikai szempont, hogy több eltérő adókulcs legyen. Vizsgáljuk, hogy a hozzáadottérték-adóval ezt meg lehet-e valósítani.

Az általános adókulcsot 27%-os szinten számítottuk, a másik adókulcsot 5%-os szinten. A hozzáadott értékek eloszlását az eddigi példákban megszokott módon rögzítettük.

Fázis			Értékesítési ár		Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	27	100,00	100,00	127,00	27,00	nincs	27,00	27,00	27,00%
2	27	100,00	200,00	254,00	27,00	nincs	27,00	54,00	27,00%
3	27	250,00	450,00	571,50	67,50	nincs	67,50	121,50	27,00%
4	27	150,00	600,00	762,00	40,50	nincs	40,50	162,00	27,00%
5	27	150,00	750,00	952,50	40,50	nincs	40,50	202,50	27,00%
6	27	100,00	850,00	1 079,50	27,00	nincs	27,00	229,50	27,00%
7	27	150,00	1 000,00	1 270,00	40,50	nincs	40,50	270,00	27,00%

4. táblázat: Hozzáadottérték-adó egy adókulccsal

Forrás: szerző saját számításai

A táblázatból látható, hogy az áthárított adó az adókötelezettségek összege. A következő vevőtől az értékesítőnek be kell szedni a halmozódott adót. Az ügyletet kísérő bizonylaton bizonyára fel kellene tüntetni a korábbiakról áthárított és a fázis áthárított adójának összegét. Ez nehézkessé tenné a számlázást.

Vizsgáljuk meg, mi a helyzet, ha két adókulcsot alkalmazunk. A 27%-osat az első hat fázisra, míg a 5%-osat az utolsó fázisra alkalmazzuk.

Fázis		Értékesítési ár			Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	27	100,00	100,00	127,00	27,00	nincs	27,00	27,00	27,00%
2	27	100,00	200,00	254,00	27,00	nincs	27,00	54,00	27,00%
3	27	250,00	450,00	571,50	67,50	nincs	67,50	121,50	27,00%
4	27	150,00	600,00	762,00	40,50	nincs	40,50	162,00	27,00%
5	27	150,00	750,00	952,50	40,50	nincs	40,50	202,50	27,00%
6	27	100,00	850,00	1 079,50	27,00	nincs	27,00	229,50	27,00%
7	5	150,00	1 000,00	1 237,00	7,50	nincs	7,50	237,00	23,70%

5. táblázat: Hozzáadottérték-adó több adókulccsal

Forrás: szerző saját számításai

Az adó alapja nem a teljes érték, hanem a hozzáadott érték. A vásárló a teljes áthárított adó értékével szembesül, ezért az utolsó fázisban a tényleges adókulcs számára nem 5% lesz. A példából látható, hogy az adóterhelés a nettó érték 23,7%-a. Vizsgáljuk meg, mennyiben változik a tényleges adókulcs, ha megváltozik a hozzáadott értékek eloszlása!

Fázis		Értékesítési ár			Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	27	100,00	100,00	127,00	27,00	nincs	27,00	27,00	27,00%
2	27	100,00	200,00	254,00	27,00	nincs	27,00	54,00	27,00%
3	27	250,00	450,00	571,50	67,50	nincs	67,50	121,50	27,00%
4	27	150,00	600,00	762,00	40,50	nincs	40,50	162,00	27,00%
5	27	100,00	700,00	889,00	27,00	nincs	27,00	189,00	27,00%
6	27	100,00	800,00	1 016,00	27,00	nincs	27,00	216,00	27,00%
7	5	200,00	1 000,00	1 226,00	10,00	nincs	10,00	226,00	22,60%

6. táblázat: Hozzáadottérték-adó több adókulccsal, más eloszlással

Forrás: szerző saját számításai

Láthatjuk, hogy most a tényleges adókulcs 22,6% lesz. Vevői oldalról a végső bruttó ár nem tervezhető, mivel az a megelőző fázisok hozzáadott értékeinek eloszlásától függ, amire sem az adóhatalom, sem a fogyasztó nem bír ráhatással.

A hozzáadottérték-adó a gyakorlatban nem használható. Nehézkes az adóalap meghatározása, az áthárítás dokumentálása körülményes, és több adókulcs használata esetén a végső adóterhelés függ a hozzáadott értékek eloszlásától.

1.6.5. A halmozódás nélküli összfézisú forgalmi adó

Az előzőekben láthattuk, hogy a bruttó elszámolású összfézisú forgalmi adó nem alkalmas adóztatásra. Az elméleti hozzáadottérték-adó tulajdonságainak vizsgálata során láthattuk: ez a forma sem alkalmas az adóztatásra.

Az adóhatalom szándéka a hozzáadott érték valamilyen formájú megadóztatása. A megcélzott adóalap a hozzáadott érték. Láttuk, hogy ezt közvetlen úton nem tudjuk gyakorlatban használható módon megvalósítani. A kívánt célt egyszerűbben realizálható eszközökkel is elérhetjük. Nem a hozzáadott érték lesz az adó alapja, hanem az értékesítés értéke. A fizetendő adóba viszont beszámítható az értékesített teljesítményhez felhasznált teljesítményekkel együtt más gazdálkodóknak vagy a hatóságnak megfizetett vagy járó adó. Ezt nevezik **adóelszámolásos módszernek** (tax credit method). A tényleges adózás elszámolási időszakra történik.

Az adóalap meghatározása helyett az adóhatóság felé rendezendő adót, azaz az adókötelezettséget határozzák meg. Az adókötelezettség meghatározása egyszerű, az értékesítések adójából le kell vonni a beszerzések adóját. Az értékesítés adója az adott időszak gazdasági kibocsátásának az adója. A beszerzés adója az adott időszak és esetleg a korábbi időszak el nem számolt beszerzéseinek adója.

Részletszabályokban rögzíteni lehet, hogy mely típusú termékek és szolgáltatások beszerzését nem lehet beszámítani. Ezek általában azok, amelyek kizárólag egy magánszemély személyes fogyasztására alkalmasak. Itt lehet szabályozni a beruházások adótartalmának a levonhatóságát. Ennek megfelelően a megcélzott adóviselő a végfelhasználó vagy a fogyasztó lehet.

Amennyiben a fogyasztó a megcélzott adóviselő, a fogyasztóig el nem jutó forgalmi folyamat (beszámítás tiltása vagy megtagadása) elszámolt adótartalmával a gazdálkodási szektor terhelődik.

A gazdálkodási szektor adóterhelését növelheti, ha az adóhatóság kellő alap nélkül tagadja meg a beszámítást. A gazdálkodási szektor adóterhelése a külkereskedelmi semlegességet és így a versenyképességet is ronthatja.

Ennek a módszernek az az előnye, hogy könnyen meghatározható az adókötelezettség. Hátránya viszont, hogy a közhiedelemmel ellentétben nem a hozzáadott értéket adóztatja. Az adó alapja az értékesítés adója, de az adóbeszámítás

módszerének alkalmazásával a hatásaiban olyan lesz, mintha a hozzáadott értéket adóztatnák. Az adóalanyiség megszűnésekor (végső adóelszámolás) lesz egyenlő a hozzáadott értékek összesített adótartalma az adókötelezettségek összegével!

Lássuk az egykulcsos adó esetén a fázisok adóit!

Fázis			Értékesítési ár		Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	27	100,00	100,00	127,00	27,00	0,00	27,00	27,00	27,00%
2	27	100,00	200,00	254,00	54,00	27,00	27,00	54,00	27,00%
3	27	250,00	450,00	571,50	121,50	54,00	67,50	121,50	27,00%
4	27	150,00	600,00	762,00	162,00	121,50	40,50	162,00	27,00%
5	27	150,00	750,00	952,50	202,50	162,00	40,50	202,50	27,00%
6	27	100,00	850,00	1 079,50	229,50	202,50	27,00	229,50	27,00%
7	27	150,00	1 000,00	1 270,00	270,00	229,50	40,50	270,00	27,00%

7. táblázat: Halmazódás nélküli összfázisú forgalmi adó egy adókulccsal

Forrás: szerző saját számításai

Minden fázisban a teljes érték az adóalap, így a vevő számára átlátható és követhető az adótartalom. A tényleges és a névleges adóterhelés a forgalmi folyamat minden pontján azonos, a példa szerint 27%. A rendszer működéséhez az kell, hogy az adóhatóság indokolatlanul ne vonja kétségbe a korábbi fázisok adójának beszámítását.

Lássuk mi a helyzet, ha több adókulcs van!

Fázis			Értékesítési ár		Adó értéke			Áthárított adó	Tényleges adómérték
#	%	Értéke	Nettó	Bruttó	Fizetendő	Levonható	Köt.		
1	27	100,00	100,00	127,00	27,00	0,00	27,00	27,00	27,00%
2	27	200,00	200,00	254,00	54,00	27,00	27,00	54,00	27,00%
3	27	450,00	450,00	571,50	121,50	54,00	67,50	121,50	27,00%
4	27	600,00	600,00	762,00	162,00	121,50	40,50	162,00	27,00%
5	27	750,00	750,00	952,50	202,50	162,00	40,50	202,50	27,00%
6	27	850,00	850,00	1 079,50	229,50	202,50	27,00	229,50	27,00%
7	5	1 000,00	1 000,00	1 050,00	50,00	229,50	-179,50	50,00	5,00%

8. táblázat: Halmazódás nélküli összfázisú forgalmi adó több adókulccsal

Forrás: szerző saját számításai

Több adókulcs esetén, amikor a forgalmi folyamat egyik pontján a megelőző kulcsnál alacsonyabb kulcs van, előállhat a negatív adókötelezettség, azaz az adóhatalommal szembeni követelés. Ez lehetővé teszi a visszaélést.

1.7. A hozzáadottérték-adózás történetéből

1.7.1. A hozzáadottérték-adózás előzményei

A hozzáadottérték-adózás előzménye az összefázisú forgalmi adózás volt. Részletesebb adatokkal a Magyarországi megvalósításról rendelkezünk. Az 1921. évi XXXIX törvénycikk III. fejezete vezette be. A korabeli Magyarországon általános forgalmi adónak nevezték. Hasonlóan a mai rendszerhez, lényegében minden gazdálkodó az alanya volt. A gazdálkodók ügyviteli és számviteli felkészültsége kívánivalókat hagyott maga után, ezért a pénzügyminiszter többször kényszerült egyszerűsítő megoldások bevezetésére.

A kisebb gazdálkodók esetében ismert volt az átalányadózás. Bevezették az adóválság jogintézményét. Ennek az a lényege, hogy bizonyos termékköröket csak a termékpálya egy pontján adóztatták, de természetesen emelt adókulccsal. Ezt a korabeli terminológia szerint fázisforgalmi adónak is nevezték.

Folyamatosan emelkedtek az adókulcsok: a bevezetéskor (1921) 1,5%-ról indultak, majd 1925-ben 2%, és 1931-ben 3% lett az általános adókulcs. Az adóválsággal érintett termékek kulcsa 10-15% között mozgott.

A rendszer meglehetősen bonyolult volt az egyszerű gazdálkodó számára. Az adónem létezése alatt bevezették a pengőt, elszenvedte az ország a világgazdasági válság hatásait, felkészült a második világháborúra, és elvesztette azt. A pengő hiperinflációja megkérdőjelezte a forgalmi adózás értelmét. A pénzügyi konszolidációt a forint bevezetése alapozta meg. A népi demokratikus átalakítás során az általános forgalmi adót termelői forgalmi adóval váltották ki. 1949-ben a forgalmi adózásban megszüntették a vertikális integráció előnyeit, ugyanis egy többfokozatú termelőüzemet minden fokozatban köteleztek az adózásra. A forgalmi folyamat részévé tették a termelési lépcsőfokok közti váltást is. A törvénycikkre utoljára 1951-ben hivatkoztak a jogalkotásban.

Különösen érdekes nyelvezettel fogalmazta meg az áfarendszer hiányosságait Heller Farkas (Heller, 1943). Álláspontja szerint egy általános fogyasztási adót

valósít meg. Költséges beszédni, sok ellenőrzés szükséges. Az adónem nagy el-lenszenvet váltott ki a társadalom minden körében. A lakosság árfelhajtó hatást látott benne. Az üzleti életben pedig zaklatáshoz vezetett (ellenőrzés, adóelszámolás). A vertikális integrációból származó előny a kisebb méretű gazdálkodók számára elérhetetlen. A kisebb gazdálkodóknak nincs vagy alkalmatlan a könyv-vezetése erre. Az egyszerűsítések (átalány, adóváltság) elhomályosítják az eredeti adóztatási célt. Drága adó, de gyors költségvetési bevételt termel és 1940-ben a forgalmi adók $\frac{1}{6}$ -ét szolgáltatta.

A magyar áfa, mint összefázisú halmazódó forgalmi adó fenntartása megmu-tatta, hogy egy általános adónak mik a hátrányai, és milyen gazdálkodói ügyvite-li színvonal szükséges hozzá. Az adóváltsággal a korabeli általános forgalmi adó rendszerét az alapjaiban tették tönkre.

1.7.2. A hozzáadottérték-adózás bevezetése

A hozzáadottérték-adózás rendszerét két helyről eredeztetjük. Az egyik az euró-pai, a másik az amerikai konstrukció. Az előzőekből láthatjuk, hogy valójában a megcélzott adóterhelés alapja lesz a hozzáadott érték, és nem az adó alapja. Ennek ellenére a hozzáadottérték-adózás, mint terminológia terjedt el.

1.7.2.1. Az európai konstrukció

Az első világháborút követően több európai államban kísérleteztek egy általános kiterjedésű forgalmi adóval. Németország talpra állításához a Siemens fivérek tettek javaslatot az értéktöbbleten alapuló adóra. A Siemens fivérek a gyáripáros és feltaláló (dinamó, acélgyártás stb.) Dr. Werner von Siemens gyerekei voltak.

Dr. hc. Georg Wilhelm von **Siemens** [1855-1919]
Műszaki díszdoktorátussal rendelkező üzletember

Veredelte Umsatzsteuer címmel Berlin egyik részén, Siemensstadt-ban, 1919-ben kiadott egy 32 lapból álló brosúrát, amely a javaslatát tartalmazta. A cím magyarul: Megnemesített forgalmi adó. (Siemens, G. W., 1919)

Prof. Dr. hc. Carl Friedrich von **Siemens** [1876-1941]
Műszaki díszdoktorátussal rendelkező üzletember, politikus

Bátyja művét átdolgozta és Veredelte Umsatzsteuer zweite erweiterte Ausgabe címmel szintén Siemensstadt-ban adta ki 1921-ben (Siemens, C. F, 1921).

A Siemens fivérek elvei alapján Németországban nem vezették be az adót, sőt megvalósításra sem került. Az alkalmazáshoz hiányzott az adminisztrációt végezni képes humán erőforrás, a bevezetéshez a politikai akarat. Az ötlet konkrét megvalósításra 35 évet kellett várni.

A Siemensi ötlet megvalósítására gyakorlatilag is használható megoldást Maurice Lauré, a francia adóhatóság vezetője, az 1952-ben Párizsban kiadott La taxe sur la valeur ajoutée (A hozzáadottérték-adó) című művében ismertetett. (Lauré M., 1952)

Az új adót Franciaországban 1954. április 10-én (az év századik napján) vezették be. A gazdaságban fokozatosan alkalmazták. Kezdetben csak a nagyobb vállalkozásokra terjedt ki, mivel jelentős adminisztratív felkészülés szükséges hozzá. A fokozatos bevezetés meglehetősen elhúzódott, a teljes lakosságot 1968-ban érte el. 1967-ben Dániában a teljes lakosságot érintően vezették be. A Közös Piac, az Európai Unió elődje, tagállamaiban (NSZK, Franciaország, Olaszország, Benelux államok) 1968-tól vezette be.

Latin-Amerika több államában 1960 és 1970 között valamilyen formájában (Brazília, 1960) rendszerbe állították.

1.7.2.2. Az észak-amerikai konstrukció

A javaslata szerinti adót a szövetségi társasági adó alternatívájának szánta Thomas Sewall Adams, aki 1921-ben Fundamental Problems of Federal Income Taxation címmel a Quarterly Journal of Economics folyóiratban publikálta. A cím magyarul: A szövetségi jövedelemadózás alapvető problémái. (Adams, T. S., 1921)

Prof. Ph.D. Thomas Sewall Adams [1873-1933]
Amerikai közgazdász, gazdaságpolitikus
A Népszövetség Gazdasági Bizottságának tagja

1950-ben egy rövidebb időre Japánban bevezették ezt az adót. Az USA-ban nincs szövetségi forgalmi adó, de több tagállamban van. Michiganben bevezettek egy hozzáadottérték-adó alapú adót. Két michigani kísérlet volt: a Michigan Business Activity Tax (BAT) 1953–1967 között és a Michigan Single Business Tax (SBT) 1976–2008 között.

1.8. Összegzés

Az eddigiek során a forgalmi adók fejlődését kísértük végig az útvámtól a hozzáadottérték-adóig, és azon túl a halmozódás nélküli összefázisú forgalmi adóig. A közvélekedés ez utóbbit érti a hozzáadottérték-adó kifejezés alatt. Foglaljuk össze a tulajdonságait!

Tárgyi adó, forgalmi adó, közvetett adó. Általános kiterjedésű forgalmi adó, gyakorlatilag minden forgalmi folyamatra kiterjed. A megcélzott adóviselő a fogyasztó. Egyetértünk Heller Farkas megállapításával (Heller, 1943), hogy ez általános fogyasztási adó. A megcélzott adóalap a hozzáadott érték, a valós adóalap a fázis teljes értéke. Az adóterhelés meghatározására az adóelszámolásos módszert alkalmazzák. A korábbiakban megfizetett vagy megfizetni köteles adótartalmat az adózó beszámíthatja az adókötelezettségébe.

Az adó külkereskedelmi semlegessége függ a gazdaságban rekedt adó nagyságától. Az adóbeszámítás tiltását korlátozni kell a természeténél fogva a kizárólag személyes fogyasztása alkalmas termékekre és szolgáltatásokra. A megcélzott adóviselő a fogyasztó, így a kizárólag személyes fogyasztásra alkalmas termékek és szolgáltatások adótartalma csak továbbértékesítés esetén lehet beszámítható.

Amennyiben a beszámítást az adóhatóság aaptalanul tagadja meg, az a külkereskedelmi semlegességet rontja. Az adózók gyakorlati adóterhelése magasabb lesz az előírtnál, a névleges adóterhelésnél. A külkereskedelmi forgalomban a névleges adóterhelés érvényesíthető. A kettő különbözete rontja az adójogfennhatóságok közti versenyképességet.

Az adóbegyűjtés során alkalmazható korszerű informatikai megoldások azt hatékonyá teszik.

1.9. Irodalomjegyzék

- ADAMS, THOMAS SEWALL** (1921): Fundamental Problems of Federal Income Taxation. In: Quarterly Journal of Economics 35(4) szám, pp. 527-553. - <http://dx.doi.org/10.2307/1882424>
- ERCSEY ZSOMBOR, DR.** (2016): Az adóztatás igazságossága. Patrocinium Kiadó, Budapest.
- FÖLDES GÁBOR, DR.** (2001): Adójog. Osiris Kiadó, Budapest.
- HEGEDŰS LÓRÁNT, DR.** (1935): Az adótan társadalmi elmélete. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HELLER FARKAS, DR.** (1921): Pénzügytan. Németh József Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- HELLER FARKAS, DR.** (1943): Pénzügytan második erősen átdolgozott kiadás. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest.
- HERICH GYÖRGY, DR.** (2017): Adótan 2017. Penta Unió Zrt, Budapest.
- HUSZTI ERNŐ, DR.** (2016): Hetvenéves a magyar forint In: Pénzügyi Szemle 2016/4, Budapest.
- ILONKA MÁRIA** (2005): Az adózás története az őskortól a napjainkig, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- JESCHKE, ALEXANDER** (2011): Not a mere bagatelle. In: Economics 2011.01.02, London.
- KLESZKY GYULA** (1938): Arday Pénzügyi Évkönyve 1938. Szerző kiadása, Budapest.
- LAKI MIHÁLY** (1998): Kisvállalkozás a szocializmus után. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- LAURÈ, MAURICE** (1952): La Tax à la Valuer Ajoutée, Librairie du Receuil Sirey, Paris.
- SIEMENS, GEORG WILHELM VON** (1919): Veredelte Umsatzsteuer. Siemensstadt.
- SIEMENS, CARL FRIDRICH VON DR. ING.** (1921): Veredelte Umsatzsteuer zweite erweiterte Ausgabe, Siemensstadt.
- SZÍVÓS ISTVÁN** (1947): Az adóteher igazságos progresszívításának elméleti

- alapja. Közgazdasági Szemle, 1947. január-február, pp. 50-83.
- SZÍVÓS ISTVÁN** (1947): Az adóteher igazságos progresszivitásának elméleti alapja II. Közgazdasági Szemle, 1947. március-április, pp. 156-194.
- TAKÁCS GYÖRGY, DR.** (1959): Adótani problémák. In: Takács György et al. Az adózás alapkérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TURJÁN SÁNDOR** (1988): Az adózás közgazdasági összefüggései, egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- VARGA JÓZSEF** (2013): A modern pénzrendszer működése: Egyetemi tankönyv. Kaposvár: Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar. 193 p.
- VARGA JÓZSEF, VÁGYI FERENC** (2017): Az adóadminisztráció szerepe az adóhatékonyságban. *Controller Info* 5:(3) pp. 62-65.
- VARGA JÓZSEF** (2017): A magyarországi adószervezet átalakításának aktuális kérdései. In: Bozsik Sándor (szerk.) Pénzügy-számvitel-statisztika füzetek II.: 2016. 107 p. Konferencia helye, ideje: Miskolc-Egyetemváros, Magyarország, 2016.12.01 (Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar) Miskolc-Egyetemváros: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017. pp. 81-87.